

ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ САД И СПОЉНОПОЛИТИЧКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ СРБИЈЕ

Душан Пророковић¹

Сажетак: Енергетска безбедност је неизоставан чинилац спољно-политичког позиционирања сваке земље. Мале државе, поред тога што су оријентисане ка дугорочном осигуравању приступу и куповини енергената на светском тржишту како би обезбедиле сопствени економски раст, истовремено морају и да прате постављање кључних актера међународних односа по овом питању и према томе се прилагођавају. У овом раду је размотрено питање енергетске безбедности САД, као најважнијег актера светске политике и спољнополитичког позиционирања Републике Србије. Рад се састоји од пет делова. Први део је уводни, а у другом и трећем се анализирају енергетске стратегије четири америчка председника. Четврти део је посвећен представљању спољнополитичког позиционирања Републике Србије. У петом делу, закључним разматрањима, наводи се да интереси Републике Србије нису усклађени са циљевима САД, те да се по том питању мало шта може променити.

Кључне речи: енергетска безбедност, спољна политика, САД, Србија, Бил Клинтон, Барак Обама, Доналд Трамп, Иницијатива три мора.

1. УВОД

Током предизборне кампање за председничке изборе у САД одржане 2016. године, Доналд Трамп (Donald Trump) је промовисао слоган „Make

¹ Институт за међународну политику и привреду, Београд.

Рад представља део научног и истраживачког ангажовања на пројекту „Србија у савременим међународним односима: стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, економски, правни и безбедносни аспекти“ (бр. ОИ179029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

America Great Again“: Учинимо Америку поново великом! Заправо, још у својој предизборној трци за изборе 1980. године Роналд Реган (Ronald Reagan) је понављао: “Let’s Make America Great Again“.² Сличност између Трампа и Регана није се огледала само у пропагандној крилатици, већ и политичким приоритетима које је она требало да опише. Реган је тако поручивао да ће се хитно предузимати мере за борбу против изражене стагфлације (*stagflation*), док је Трампова тежња била да се избори са текућом рецесијом.³ Позив да се „Америка поново учини великом“ у оба случаја се тицао како мера на унутрашњем плану, а које су требале да допринесу бржем економском расту, тако и „окретању листа“ у спољној политици и амбициознијем наступању у међународној арени. Скок цена енергената јесте утицао и на стагфлацију крајем седамдесетих година XX века, и на рецесију у другој половини прве деценије XXI века. Нафтни шокови с почетка седамдесетих узроковали су континуално повећавање цена и услуга на америчком тржишту, а раст цене нафте у првој деценији XXI века (у августу 2008. године цена нафте је досегла историјски максимум и износила 147,30 америчких долара по барелу) успорио је раст глобалне економије, што је највише наштетило САД, које су у том тренутку учествовале у светском БДП са 22–23%. Као што су за Регана приоритети били „зауздавање“ цене нафте на светском тржишту и позиционирање САД као кључног чиниоца регионалне безбедности на „нафтоносном“ Блиском истоку, тако су и за Доналда Трампа приоритети

² Због овога је Доналд Трамп често критикован током предизборне кампање, спочитавано му је да је плагијатор, али је он те наводе оштро демантовао правдајући се да није упознат са Регановом кампањом, као и образлажући да није прекршио ниједан закон, нити повредио било чија ауторска права: Matt Taibbi, „Donald Trump Claims Authorship of Legendary Reagan Slogan; Has Never Heard of Google“, *Rolling Stone*, March 25, 2015, Internet, <https://www.rollingstone.com/politics/politics-news/donald-trump-claims-authorship-of-legendary-reagan-slogan-has-never-heard-of-google-193834/>

³ Стагфлација је кованица од појмова стагнација и инфлација и представља стање у привредном систему једне земље које карактерише континуални раст цена (инфлација) уз истовремени пад производње (стагнација економског раста). Рецесија је макроекономска појава којом се означава период опадања бруто друштвеног производа у привредном систему једне земље. О овоме више у: John Black, Nigar Hashimzade, Gareth Myles, *A Dictionary of Economics*, Oxford University Press, Oxford, 2009.

били спуштање цене енергената и контролисање глобалног енергетског тржишта. Само, за разлику од Роналда Регана, Доналд Трамп се из неколико разлога нашао у много сложенијој ситуацији. У биполарном поретку осмадесетих година XX века било је јасно ко са ким и до које мере може сарађивати, ко су чврсти савезници, ко потенцијални партнери, а ко непријатељи, док је у формирајућем мултиполарном поретку 2016. године велики број ових питања остао отворен. О томе ће, свакако, више речи бити у наредним поглављима рада.

2. АМЕРИЧКА ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ: ОД КЛИНТОНА ДО ОБАМЕ

Председник Доналд Трамп је јуна 2017. године поручио: „Наш циљ је енергетска доминација“. Подразумева се, у глобалним размерама. Још од првог мандата председника Била Клинтонa (1992–1996) у континуитету трају напори да се САД позиционирају као водећи актер на светском тржишту енергената. Енергетска политика је разматрана као интегрални део америчке економске политике, што је утврђено Актом о енергетској политици (*Energy Policy Act*) из 1992. године. С једне стране, америчке власти су подстицајним мерама желеле да охрабре инвеститоре, мултинационалне компаније, невладин сектор и академску заједницу да се нова истраживања усмере ка такозваним „чистим технологијама“ и производњи „зелене енергије“. С друге стране, низом дипломатских активности покушано је наметање таквог концепта осталим актерима у међународним односима.⁴ САД су снажно подржале Самит у Рио де Жанеиру (Earth Summit) 1992. Године, на коме се разговарало о одрживом развоју и климатским променама.⁵ Циљ је био да се најпре промовишу, а затим и дефинишу, стандарди коришћења фосилних горива, те да се њихово учешће у укупној потрошњи енергената смањи. Настављајући овом трасом, САД су подржале активности УН наредних година, које резултирају усаглашавањем

⁴ Richard Williamson, “Clinton’s Administration New Energy Policies“, *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, Vol. 2, Issue 1, 1994, pp. 117-118.

⁵ United Nations Conference on Environment and Development, UN, New York, 1992, Internet, <http://www.un.org/geninfo/bp/intro.html>

Протокола из Кјотоа уз Оквирну конвенцију Уједињених нација о промени климе 1997. године (*The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change*). Овај протокол је представљао додаток међународном споразуму о климатским променама, потписан с циљем смањивања емисије угљен-диоксида и других гасова који изазивају ефекат стаклене баште, а рад је координирала Конвенција Уједињених нација за климатске промене (*UNFCCC*). Апсурдно је што САД потом нису ратификовале овај Протокол, иако га је још 1998. године председник Клинтон потписао. Наиме, Сенат је усвојио (такозвану Бирд–Хагелову) резолуцију (гласањем 95:0), којом је изразио неодобравање било ког међународног споразума који није захтевао од земаља у развоју да једнако као и развијене државе смање емисију штетних гасова у атмосферу, пошто би таква мера „озбиљно угрозила економију САД.“⁶ Сенатори су посматрали међународне односе из угла реалполитике, бринуло их је што би поједине азијске и афричке државе могле повећавати индустријску производњу захваљујући коришћењу „прљавих технологија“, то би последично довело до раста њихове економске, а затим и војне моћи. За разлику од Сената, председник САД је био другачијег мишљења: као технолошки доминантне, САД су у могућности да диктирају темпо увођења у употребу нових начина производње енергената, а као војно и политички доминантне, у ери једнополарности могу и да усмеравају одлуке које се тичу употребе фосилних горива у светској политици. Не само, дакле, да САД постају лидер у „спашавању планете“, већ ће од тога имати и огромне економске и политичке бенефите. Изостанак ратификације Протокола из Кјотоа представљао је и велики ударац за Била Клинтона на унутрашњем плану, али и велики проблем по углед САД у свету.

САД су наставиле да подржавају производњу „чисте енергије“, али више нису имале легитимитет да ту своју идеју промовишу у глобалним размерама. Питање енергетске политике остало је превасходно повезано са националном безбедношћу држава, и осигуравања стабилног снабдевања у циљу континуалног економског раста. Свако се сналазио на свој начин, процењујући шта је у датим ситуацијама сврсисходно.

⁶ Suraje Dessai, *The climate regime from The Hague to Marrakech: Saving or sinking the Kyoto Protocol?*, Tyndall Centre for Climate Change Research, Norwich, 2001, p. 5.

Истовремено, на почетку XXI века динамичан економски раст у источној Азији, који генерише Кина, у одређеној мери и изненађујући после краха азијских берзи 1997. године, повећава тражњу за нафтом и земним гасом, што узрокује раст цена.

Промена у америчком приступу видљива је одмах после избора Џорџа Буша млађег за председника (George W. Bush) 2000. године. Паралелно са покретањем Другог заливског рата и интервенције против Ирака, САД су покушале да контролом „изворишта“ и иницирањем изградње стратешких цевовода утичу на глобално тржиште енергената. То се, пре свега, тицало повезивања европских потрошача и блискоисточних произвођача. Транзиција од нафте као најтраженијег енергента ка земном гасу као „чистијем“ и у будућности доступнијем, била је већ у току. Процене су да ће потрошња нафте на глобалном нивоу расти, а да ће резерве опадати.⁷ За гас су, као крајњи корисници, посебно заинтересоване западноевропске земље, које увозе око 70% овог енергента.⁸ У зависности од тога који се енергент посматра – сирова нафта или земни гас, разликује се и приступ у дефинисању циљева енергетске безбедности. Највеће резерве сирове нафте налазе се у подручју Блиског истока (највеће потврђене резерве појединачно имају Венецуела и Саудијска Арабија), али су значајна изворишта и у ширем региону Каспијског језера и у Русији, док се највеће резерве земног гаса налазе у Русији (потврђене резерве од 47 трилиона кубика) и Ирану (28,5 трилиона кубика). Из овог разлога САД све више почињу да посматрају Русију и Иран као „изазиваче“ у светској политици.

⁷ Више у: Срећко Ђукић, *Време енергије: више од дипломатије*. Службени гласник, Београд, 2009.

⁸ Marcela Cupalová, „Energetická bezpečnost EU“, u: *Energetická bezpečnost – geopolitické souvislosti*, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, Praha, 2008, str. 158-184.

Карта 1: Планирана траса гасовода „Набуко“



Преузето са интернет странице: <http://www.nabucco-pipeline.com>

Отуда и покретање „мегапројекта Набуко“ (*NABUCCO pipeline*). Овај стратешки цевовод би, како је планирано, „почињао у Азербејдану и преко Грузије, Турске, Бугарске и Румуније допремао гас до остатка Европе. Дужина гасовода би требало да буде 3.893 километара, а капацитет 31 милијарда кубних метара. Иако је громогласно најављиван, са реализацијом ‘Набука’ се уопште није почело. У јулу 2013. године објављено је да се главни планирани снабдевач – Азербејдан повлачи, а пре тога су се из пројекта повукли и немачки инвеститори. Уместо о ‘Набуку’, почело се говорити о ‘Трансјадранском гасоводу’ (*Trans-Adriatic Pipeline*), којим би од азербејданског налазишта Шах Дениз био транспортован гас ка јужној Европи. ‘Трансјадрански гасовод’ би се протезао на 870 километара од грчко-турске границе на североистоку, преко северне Грчке и јужне Албаније, потом дном Јадранског мора до јужне Италије. На грчко-турској граници био би повезан са ‘Трансанадолским гасоводом’ (*Trans-Anatolian Pipeline*), који треба да буде завршен до 2018. године, а у почетку ће се њиме до ‘Транјадранског гасовода’ доводити око 16 милијарди кубних метара гаса годишње. Ипак, и у случају ‘Трансјадранског гасовода’ поставља се исто питање као и са ‘Набуком’, јер постоји стална забринутост у вези

гаса из Азербејдана као алтернативе основним резервама из Русије – што је део напора ЕУ усмереног ка већој енергетској промени – јесте да ли су количине из Азербејдана саме по себи довољне?⁹

Без ослањања на изворишта у Ирану или Катару, гасовод „Набуко“ није могао бити реализован, па је самим тим и „Бушова доктрина“ била парализована. Иако су САД инсистирале на Самиту НАТО у Букурешту 2008. године да, у завршном документу питање енергетске безбедности европских држава буде један од приоритета, а „истискивање руског енергетског утицаја“ један од најважнијих задатака, парализацијом Бушове доктрине мало шта се у том тренутку могло учинити.¹⁰ Насупрот инсистирању САД, Русија је већ увелико планирала изградњу два „гасна коридора“ – „Северни ток“ и „Јужни ток“, па би зависност Европе од руског гаса постала још већа.

Такође, касније ће се испоставити да је и други „мега-пројекат“, са чијим планирањем се почело 2009. године, а тицао се повезивања гасних изворишта у Катару са потрошачима у Европи – неизводљив. Првобитно разматрану трасу преко Саудијске Арабије, Кувајта и Ирака било је тешко замислити због проблема у Ираку, односно позиције (ирачког) Курдистана, док је друга, преко Саудијске Арабије, Јордана и Сирије, остала само у плановима јер су сиријске власти резолутно одбиле да у том пројекту учествују (уз подршку Русије и Ирана).¹¹ Један од разлога отпочињања грађанског рата у Сирији управо треба тражити и у овоме.

У сваком случају, делимично и због неуспеха „Бушове доктрине“, а свакако и због америчке интервенције на Блиском истоку, цена нафте и гаса почиње вртоглаво да расте. До 2003. године цена барела сирове

⁹ Душан Пророковић, Милорад Перовић, „Стратешки коридори и цевоводи и њихов утицај на геоекономски положај балканских држава“, *Национални интерес*, X, vol: 18, број: 3/2013, 2013, стр: 124-125.

¹⁰ О овоме се више може пронаћи на: Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008, NATO, Bucharest, 2008, Internet, www.summitbucharest.ro/en/2.html

¹¹ Tamsin Carlisle, „Qatar seeks gas pipeline to Turkey“, *The National*, August 2006 2009, Internet, <https://www.thenational.ae/business/qatar-seeks-gas-pipeline-to-turkey-1.520795>

нафте кретала се око 30 америчких долара (УСД), затим је до 2005. порасла на 50, да би потом експлодирала достижући историјски максимум у августу 2008. године од 147,30 УСД. Од 2008–2014. године цена нафте се кретала од 70–120 УСД. За САД то је (било) проблематично због две ствари.

Прво, у бројним анализама се повећавање цена енергената доводи у директну везу са глобалном рецесијом.¹² Пошто у светском БДП САД учествују са око 22–23%, за њих су овакви поремећаји прворазредна претња. Зато су САД морале да увећавањем производње постану мање зависне, или потпуно независне, од земаља ОПЕК и Русије. САД желе да буду доминантне у креирању цена на светском тржишту, а то ће моћи не само увећавањем или обарањем тражње, него и већом понудом.

Друго, међу произвођачима нафте и гаса су и земље са којима САД немају добре односе или које антиципирају као глобалне или регионалне изазиваче њиховим интересима. То се пре свега односи на Русију, Иран, Венецуелу, Алжир, Сирију, Судан, али и Кину, која је највећи увозник, али истовремено и шести највећи произвођач нафте на свету, и Бразил који је на десетом месту. Виша цена нафте и гаса стабилизovala је политичке и економске прилике у овим земљама, али им и омогућила, због буџетских вишкова који су се јавили, да увећају своју војну моћ, инвестирајући у војно-индустријски комплекс или куповином новог оружја и опреме.

Стратегија Барака Обаме (Barack Obama) се због тога делимично разликује и од Клинтонове и од Бушове.¹³ За разлику од претходних, она је свеобухватнија. С једне стране, Обамина администрација се у потпуности фокусира на НАТО и тако покушава да ограничи енергетске конекције Европе и Русије. То је видљиво у „Стратегијској концепцији НАТО 2020“. „У контексту односа према Русији, НАТО је још 2010. показао интенцију да: гради нове војне капацитете на источним

¹² Погледати на пример: Kevin L. Kliesen, „Rising Oil Prices and Economic Turmoil: Must They Always Go Hand in Hand?“, Federal Reserve Bank of St. Louis, St. Louis, 2001, Internet, <https://www.stlouisfed.org/publications/regional-economist/january-2001/rising-oil-prices-and-economic-turmoil-must-they-always-go-hand-in-hand>

¹³ О овоме више у: *Energy Policies of IEA Countries: The United States*, International Energy Agency, Paris, 2014.

границама; организује периодичне војне вежбе како би се обезбедила адекватна припремљеност за брзу интервенцију; размешта додатну војну технику и средства везе, укључујући модернизацију саобраћајница, лука и аеродрома у граничном подручју ка Русији, Белорусији и Украјини; интензивира ваздушне патроле у региону Балтика; развија систем противваздухопловне и противракетне одбране која треба да покрије целу средњу и источну Европу. Разлоге овако агресивног наступа не треба тражити само у консолидацији руске позиције од 2008. већ и у дугорочно пројектованим иницијативама о енергетском повезивању Русије и ЕУ. Стратегијска концепција НАТО 2020 отвара питање енергетске безбедности европских чланица и поставља га као један од приоритета. У том тренутку (посматрани период 2006–2009. година), из Русије у остале државе Европе испоручивано је 180 милијарди метара кубних гаса кроз већ постојеће гасоводе, плус још 9 милијарди метара кубних које Русија испоручује Финској преко заједничког руско-финског гасовода. Планирано је да се из Русије до Турске, преко гасовода Плави ток (потом преименован у Турски ток, прим. аут.) испоручује још 16 милијарди, уз планирани раст до 2030. године до 32 милијарде, да се преко Немачке ка западној Европи, преко гасовода Северни ток, испоручује око 30 милијарди метара кубних годишње, са растом до 2030. године до 55 милијарди, и да се јужној и средњој Европи преко два крака Јужног тока, која би се рачвала у Бугарској, испоручује годишње до 30 милијарди метара кубних гаса. Сведоци смо да је у наредним годинама Русија реализовала план о изградњи првог цевовода у оквиру пројекта Северни ток, али да су активности око Јужног тока замрзнуте.¹⁴

Паралелно са тим, 2014. године је усвојен колоквијално назван „План енергетске безбедности“ (званични назив је *Strategic Plan of the U.S. Department of Energy*) који за циљеве проглашава „осигуравање националне безбедности“ и „дугорочни економски раст“, а што се може постићи „дуплирањем производње енергената до 2030. године“.¹⁵ До

¹⁴ Душан Пророковић, „Стратегија НАТО 2020 и Варшавски самит: континуитет позиционирања НАТО у источној Европи“, *Безбедности форум*, Vol. 2, год. I, бр. 2/2016, 2016, стр. 22-23.

¹⁵ Strategic Plan, U.S. Department of Energy, Washington D.C., 2014.

средине 2015. године, у циљу реализације стратегије, Стејт Департамент (*State Department*) је послао око 100 дипломата који су се бавили искључиво енергетском дипломатијом. Практично, у америчким амбасадама, у готово свим земљама од некаквог значаја, седео је по један дипломата који се бавио само овим питањем.¹⁶

С једне стране, ово је био одговор на дешавања на глобалном тржишту фосилних горива. С друге стране, САД су „Планом енергетске безбедности“ те 2014. године само разрадиле претходне одлуке, које се у континуитету доносе од почетка двехиљадитих, а између осталог и делове Стратегијске концепције „НАТО 2020“. Наиме, у овом документу, донетом 2010. године, енергетска безбедност европских чланица НАТО се проглашава за приоритет Северноатлантске алијансе. То је, заправо, одговор на „Руску енергетску стратегију до 2020. године“, а која је усвојена 2003. У САД је још тада препознато оно што су пола деценије касније назвали „малигни руски утицај“, а који се шири Европом стратешким цевоводима. Русија је поред САД убедљиво највећи произвођач гаса, земља са највећим потврђеним резервама гаса, уз Саудијску Арабију највећи произвођач сирове нафте, а уз све то и највећа војна нуклеарна сила на свету. То је био изазов националној безбедности САД, те је тако и класификовано у већем броју званичних докумената усвајаних од 2005. године.

3. СТРАТЕГИЈА ДОНАЛДА ТРАМПА И РЕАКТУАЛИЗАЦИЈА КОНЦЕПТА МЕЂУМОРЈА

Убрзо након избора Доналда Трампа за председника САД слоган „Make America Great Again“ разрађен је и за сектор енергетске безбедности. Гласио је: „енергетска доминација“. Под овим се подразумева наставак Обамине стратегије како би се дуплирала производња до 2030. године, али и сагледавање „потенцијала извоза фосилних горива пријатељима широм света“.¹⁷ Упркос закључцима

¹⁶ Tim Boersma, Corey Johnson, „US Energy Diplomacy“, Columbia University, Center on Global Energy Policy, Marc 1, 2018, Internet, <https://energypolicy.columbia.edu/research/report/us-energy-diplomacy>

¹⁷ Ibid.

истраживача да је на европским тржиштима „континуитет вероватнији од радикалних промена“, те да је „постизање циљева спољне политике коришћењем енергетске дипломатије далеко теже него што се чини“, а што треба разумети као наставак енергетског повезивања Русије и кључних чланица ЕУ, истовремено се подвлачи и „да ће енергетска дипломатија заузети истакнуту позицију о сваком размишљању о спољној политици САД“.¹⁸ Енергетска безбедност је постало једно од најважнијих питања за осигуравање националне безбедности САД, а енергетска дипломатија важан (опредељујући?) чинилац укупне спољне политике земље.

Бушова и Обамина стратегија тицала се ослањања на савезнике, желели су да представе конкурентске пројекте којима би се смањила енергетска зависност Европе од Русије. Европске земље, осим из сопствених ресурса, потребе за гасом задовољавају купујући од три произвођача: руског Гаспрома, норвешког Статоила и алжирског Сонатраха. Кључни конкурентски пројекти били су најпре мегагасовод Набуко, а затим, пошто се од тога одустало, повезивање потрошача из Европе са извориштима у Катару. Проблем за Набуко представљало је питање: одакле ће се гасовод пунити? Азербејџанско извориште Шах Дениз је недовољно за то, а Иран је практично од Исламске револуције 1979. године под чвршћим или лабавијим санкцијама. Договор са Ираном, у формату „5+1“, управо је представљао покушај ЕУ да се некако установи оквир за енергетску сарадњу Брисела и Техерана. Други пројекат остао је неизводљив, због тога што није било могуће постићи договор са сиријским властима, а такође, Иран и Русија су као важни чиниоци регионалних односа били против тога. Због овога и узроке, најпре ескалације криза у Украјини и Сирији, а затим и прерастања криза у грађанске ратове, треба посматрати и из угла енергетске безбедности.

¹⁸ Ibid.

Карта 2: Иницијатива три мора



За САД све већи проблем представља и понашање Немачке, која је упркос подршци америчким предлозима о енергетској безбедности унутар НАТО, наставила да води дволичну политику, спроводи такозвану Шредерову доктрину и ојачава енергетску конекцију са Русијом. И поред тога што је била лидер у увођењу санкција Русији по другим питањима, влада Ангеле Меркел је не само завршила стратешки цевовод Северни ток, већ и постигла договор са Гаспромом о изградњи другог крака.

Зато је, паралелно са акцелерацијом сукобљавања у Украјини и Сирији, Вашингтон реактуализовао и геополитички пројекат Интермаријума или Међуморја. Преко Иницијативе три мора, САД су

окупиле дванаест држава централно-источне Европе, а на самиту у Дубровнику, за главни циљ нове интеграционе целине проглашена је – енергетска безбедност. „Доналд Трамп је присуствовао другом самиту Иницијативе три мора у Варшави свега неколико дана пре одржавања самита Г–20 у Хамбургу 2017. године.“¹⁹ Председавајући Центра за међународну безбедност Атлантског савета (*Atlantic Council's Brent Scowcroft Center on International Security*), генерал Џејмс Џонс (Gen. James L. Jones), истиче да је то „трансатлантски пројекат који има геополитичке, геостратешке и геоекономске импликације“ чијим остваривањем ће бити „ојачана читава трансатлантска заједница“. Он додаје да „у светлу употребе енергије као оружја од стране Русије, Иницијатива три мора треба да послужи као пројекат који би објединио европску енергетску инфраструктуру на подручју између Балтичког, Јадранског и Црног мора и због тога мора бити стратешки приоритет за америчку администрацију“.²⁰

Зарад смањивања зависности од руског гаса, на самиту у Варшави представљен је нови стратешки пројекат: повезивање терминала за течни нафтни гас на Крку, који тек треба да буде изграђен, са постојећим у пољском Свиноујшћу. По вертикали север – југ, од Балтичког до Јадранског мора, централноисточна Европа би се умрежила на нови начин. Планирано је да систем буде стављен у функцију до 2020. године.²¹

Између осталог, и на овом примеру се види највећа разлика између приступа Барака Обаме и Доналда Трампа. Док је Обама покушавао да зарад испуњавања америчких интереса стекне одређени међународни легитимитет и стрпљиво преговара желећи да очува вишедеценијска

¹⁹ Dušan Proroković, „Reaktualizacija koncepta Međumorja (Intermarijuma) i položaj Srbije“, u: Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), *Srbija i svet u 2017. godini*, Institut za međunarodnu i privredu, Beograd, 2018, str. 56.

²⁰ Rachel Ansley, „Making the Three Seas Initiative a Priority for Trump“, *Atlantic Council*, May 3 2017, Internet, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/making-the-three-seas-initiative-a-priority-for-trump>

²¹ Dušan Proroković, „Reaktualizacija koncepta Međumorja (Intermarijuma) i položaj Srbije“, u: Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), *Srbija i svet u 2017. godini*, Institut za međunarodnu i privredu, Beograd, 2018, str. 57-58.

савезништва, са Трампом долази до својеврсне брутализиције америчке спољне политике и ослањања на класичне инструменте реалполитике. Уколико немачке власти теже ка „одржавању континуитета“, као мера притиска на њих се организује Иницијатива три мора. Иницијатива Три мора је директан контраудар на Северни ток, тј. чврсте енергетске везе Немачке са Русијом. У овом светлу треба посматрати и Трампове претње Ирану, као и постављање Џона Болтона, највећег живог заговорника војне интервенција против Техерана, на позицију саветника за националну безбедност. Зашто би се дозволило Европи да увози гас из Ирана? Иран или Русија, посматрано из угла Трампове реалполитике, сасвим је свеједно! И једно и друго квари америчку рачуницу. Јер, циљ није само да се смањи зависност Европе од руског гаса, већ, како пише у Плану, да се дуплира америчка производња, између осталог и течног нафтног гаса, тако обезбеди енергетска доминација, а када се нешто произведе, мора се и продати. САД желе веће учешће својих произвођача на европском тржишту, то је очигледан циљ Трампове администрације.

Анализирајући спољнополитичко позиционирање САД и геополитичку димензију енергетских стратегија ове државе, са великом поузданошћу можемо тврдити да ће се „енергетски рат“ наставити. Енергетска безбедност је један од кључних елемената у текућој трансформацији структуре светског политичког система, једно од најважнијих поља на којем се обликује нова равнотежа снага у међународним односима.

4. СПОЉНОПОЛИТИЧКО ПОЗИЦИОНИРАЊЕ СРБИЈЕ У КОНТЕКСТУ ЕНЕРГЕТСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

„Под спољнополитичким позиционирањем подразумева се обезбеђивање адекватног положаја у међународним односима, захваљујући којем ће држава моћи на најбољи могући начин да брани своје интересе и осигурава националну безбедност. Спољнополитичким позиционирањем остварују се дефинисани циљеви из стратешких и доктринарних докумената, а у односу на околности се онда примењују различите технике/методе. У контексту спољнополитичког позиционирања свака држава приликом сопствене спољнополитичке

доктрине може бирати између пет општих, генералних курсева спољне политике: самозаштите, ширења, одрицања, престижа или самоизолације.²² Циљ сваке државе је да у анархичном окружењу „пре свега обезбеди довољну моћ за осигуравање сопствене егзистенције“.²³ „Зато њена спољна политика не представља циљ сам по себи, већ се она дефинише и спроводи у циљу остваривања интереса и осигуравања (националне) безбедности. Тако се делује у међународном окружењу и ступа у интеракције са другим актерима“.²⁴ Органи извршне или законодавне власти Републике Србије никада нису усвојили званичну спољнополитичку стратегију, нити стратегију енергетске безбедности. Због тога је, када се о спољнополитичком позиционирању Републике Србије говори, неопходно ослањати се на друге показатеље. У Стратегији националне безбедности из 2009. године помиње се и енергетска безбедност као аспект националне безбедности, као и промене у глобалном окружењу, између осталог и по питању енергетике, а које чине будуће међународне односе непредвидљивијим.²⁵ Србија увози фосилна горива, а изабрана стратегија била је очигледно директно повезивање са произвођачима. „Заједно са Бугарском, Русијом и Мађарском од 2007. године државни органи Србије су интензивно радили на реализацији пројекта Јужни ток. Тако би Србија не само дугорочно осигурала снабдевање гасом директним повезивањем са извориштима, већ би постала и транзитна земља, те би њен геостратешки значај порастао. Под притиском ЕУ и САД овај пројекат је обустављен у децембру 2014. године, али је зато договором Русије и Турске изграђен Турски ток (коришћењем дела инфраструктуре већ изграђене за Јужни ток). У фебруару 2016. године најављена је и

²² Dušan Proroković, „Geopolitičke determinante spoljnopolitičkog pozicioniranja Republike Srbije na početku XXI veka“, *Međunarodni problemi, Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 4/2017, 2017, str. 402.

²³ Oskar Krejčí, *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha, 2010, str. 265.

²⁴ Dušan Proroković, „Geopolitičke determinante spoljnopolitičkog pozicioniranja Republike Srbije na početku XXI veka“, *Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 4/2017, 2017, str. 403.

²⁵ Стратегија националне безбедности Републике Србије, Народна скупштина Републике Србије, Београд, 2009, стр. 2-3.

изградња гасовода Посејдон, који би повезивао Русију, Грчку и Италију (дном Црног мора и преко територије Турске), а који би био замена за један крак пројектованог гасовода Јужни ток. Од саопштавања одлуке о суспендовању изградње гасовода Јужни ток српске власти покушавају да се укључе у пројекат Турски ток, а идеја о Посејдону им такође иде у прилог, пошто то представља још једну могућност. Србија је, дакле, оријентисана на директно повезивање са руским произвођачима, а одлични политички односи између Београда и Москве утичу да се о тој идеји размишља и на руској страни. У том контексту, за Београд нова гасоводна инфраструктура која се гради по вертикали Међуморја није део решења, већ конкурентски пројекат који може (трајно!?) одложити амбиције Србије да постане транзитна земља и дистрибутивно чвориште на енергетској мапи југоисточне Европе. Уместо да продаје руски гас Хрватској, Србија би била принуђена да увози течни нафтни гас (амерички, катарски или од неких трећих произвођача) из Хрватске, уз пратећи губитак потенцијалних тржишта у БиХ, Црној Гори и Албанији. Такође, како је већ речено, течни нафтни гас је два до три пута скупљи од земног гаса (у зависности од сезонских кретања и потражње на тржишту енергената), па се поставља и питање због чега би потрошачи у Србији требало да плаћају вишу цену?²⁶

Иако то није садржано нити у једном званичном стратешком документу, енергетска безбедност Републике Србије детерминише спољну политику земље и одређује динамику односа са Русијом. Пошто није дошло до реализације стратешког пројекта „Јужни ток“, Србија се данас оријентише ка „Турском току“. Такође, треба имати у виду и да је Србија чланица Енергетске заједнице југоисточне Европе, домаћи систем је део значајно ширег – регионалног система и због тога је прихваћен део регулатива ЕУ. Посматрано из тог угла, дакле, неопходно је водити врло опрезну и софистицирану политику према ЕУ, пошто енергетска безбедност зависи и од поштовања норми по којима функционише Енергетска заједница. Спољнополитичко позиционирање Републике

²⁶ Dušan Proroković, „Reaktualizacija koncepta Međumorja (Intermarijuma) i položaj Srbije“, Dušan Proroković, „Reaktualizacija koncepta Međumorja (Intermarijuma) i položaj Srbije“, u: Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), *Srbija i svet u 2017. godini*, Institut za međunarodnu i privredu, Beograd, 2018, str. 61.

Србије зависи од енергетске безбедности. Тачније речено, због енергетске безбедности, Република Србија мора тесно сарађивати са Русијом и њеним партнерима (Турском, али и будућим, који ће се укључити у пројекат „Турски ток“), као и одржавати висок ниво односа са ЕУ и кључним државама ове интеграционе целине.

5. ЗАКЉУЧАК

У континуитету се може пратити, још од времена када је на челу САД био Бил Клинтон, па до 2018. године када се на овој позицији налази Доналд Трамп, како је значај енергетске безбедности за спољну политику САД растао. Због тога су и стратегије Џорџа Буша и Барака Обама биле допуњаване и прошириване. САД желе да буду доминантан фактор на глобалном тржишту енергената. „Make America Great Again“ из предизборне кампање зато се претворило у „енергетска доминација“ одмах после избора. Како би то учиниле, САД најпре морају да „освоје“ европско тржиште гаса, енергента XXI века. Европско тржиште је највеће и платежно најспособније, а њиме и даље доминира Русија. Покушаји изградње алтернативних гасовода, прво „Набука“, а затим и гасовода Катар–Турска, нису уродили плодом. Нови покушај САД је да Европу преплави са течним нафтним гасом. Ту се појављује питање економичности, односно тога што је амерички течни нафтни гас вишеструко скупљи од руског гаса који до европских потрошача стиже цевоводима. Не постоји економска рачуница за европске потрошаче да улазе у овакве аранжмане са америчким произвођачима, што боље од свега осталог илуструје пример Немачке, која наставља да учвршћује „гасне везе“ са Русијом. Због тога је Доналд Трамп отишао много даље у покушају „дисциплиновања Европе“, него било који од његових претходника. Директна подршка оснивању Иницијативе три мора (без америчке подршке ове мултилатералне конфигурације не би ни било) јесте стварање контратеже руским пројектима на северу и југу Европе. Ово је и одговор Немачкој, пошто се преко Иницијативе организује вертикално повезивање европских земаља, правцем север-југ, а које заузимају широк географски простор између Немачке и Русије. Имајући у виду све супротстављености, тешко је очекивати да ће односи САД и Немачке бити бољи. Енергетски интереси ове две земље су директно

супротстављени. Исто тако, тешко је очекивати да ће напетости између САД и Русије спласнути. Чак напротив. Сиријски и украјински рат имају „енергетску димензију“, а такође и сложене односе САД са Ираном треба посматрати из овог угла.

За спољнополитичко позиционирање Србије ово су неповољна предвиђања. Покушаји даљег јачања „енергетских веза“ са Русијом биће не само опструирани од стране САД, већ због тога треба очекивати и непријатније притиске. Такође, САД ће се ослањати на источноевропске партнере, институционализовали су сарадњу са њима кроз Иницијативу три мора, а напетости на релацијама Варшава–Берлин и Будимпешта–Брисел треба гледати и из ове перспективе. С тим у вези, источноевропске државе из Иницијативе три мора ће све више бити натеране да бирају између војне заштите, коју им пружају САД, и економских имулса, који им долазе из Немачке. Могућности вођења „прозападне“ спољне политике, а што подразумева неупитно савезништво са Немачком и САД истовремено, постају значајно мање него до сада, те билатерални односи Србије са државама из Иницијативе три мора постају крајње непредвидиви, умногоме ће зависити од њиховог текућег постављања према САД и Немачкој, па их је зато немогуће дугорочно пројектовати. За очекивати је да ће САД проблематизовати питање нуклеарног програма Ирана до крајњих граница, недозвољавајући да Иран користи енергетске ресурсе за јачање своје војне и економске моћи, као и достизање положаја регионалног лидера на Блиском истоку. Иран је двоструки проблем за САД, пошто је поред могућег гасног повезивања са Европом, уједно и један од највећих извозника нафте у Кину. Ово је значајно за Србију, јер Иран представља важног чиниоца регионалне безбедности Блиског истока, а било каква дестабилизација тог региона, може неповољно утицати и на регионалну безбедност Балкана. Напоследку, треба подвући да једнако као што су претњу америчкој националној безбедности представљали пројекти „Јужни“ и „Северни ток“, тако је и претња „Турски ток“. Посматрано из овог угла, тешко је очекивати било какво побољшавање односа између САД и Турске. Турска је важан чинилац балканске регионалне безбедности и то је од великог значаја за Србију.

У сваком погледу, дакле, енергетска безбедност постаје један од најважнијих чинилаца нашег спољнополитичког позиционирања, хтели

ми то или не. У том контексту, неопходно је дефинисати и реализовати и енергетску дипломатију.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђукић, Срећко, *Време енергије: више од дипломатије*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Пророковић, Душан, Перовић, Милорад, „Стратешки коридори и цевоводи и њихов утицај на геоекономски положај балканских држава“, *Национални интерес*, X, vol: 18, број: 3/2013, 2013, стр. 105-133.
- Пророковић, Душан, „Стратегија НАТО 2020 и Варшавски самит: континуитет позиционирања НАТО у источној Европи“, *Безбедносни форум*, Vol. 2, год. I, бр. 2/2016, 2016, стр. 17-24.
- Ansley, Rachel, „Making the Three Seas Initiative a Priority for Trump“, *Atlantic Council*, May 3 2017, Internet, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/making-the-three-seas-initiative-a-priority-for-trump>
- Black, John, Nigar Hashimzade, Gareth Myles, *A Dictionary of Economics*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Boersma, Tim, Corey Johnson, „US Energy Diplomacy“, Columbia University, Center on Global Energy Policy, Marc 1, 2018, Internet, <https://energy-policy.columbia.edu/research/report/us-energy-diplomacy>
- Bucharest Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government Participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008, NATO, Bucharest, 2008, Internet, www.summitbucharest.ro/en/2.html
- Carlisle, Tamsin, „Qatar seeks gas pipeline to Turkey“, *The National*, August 2006 2009, Internet, <https://www.thenational.ae/business/qatar-seeks-gas-pipeline-to-turkey-1.520795>
- Cupalová, Marcela, „Energetická bezpečnost EU“, u: *Energetická bezpečnost-geopolitické souvislosti*, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, Praha, 2008, str. 158-184.
- Dessai, Suraje, *The climate regime from The Hague to Marrakech: Saving or sinking the Kyoto Protocol?*, Tyndall Centre for Climate Change Research, Norwich, 2001.

- Energy Policies of IEA Countries: The United States*, International Energy Agency, Paris, 2014.
- Kliesen, Kevin L., „Rising Oil Prices and Economic Turmoil: Must They Always Go Hand in Hand?“, Federal Reserve Bank of St. Louis, St. Louis, 2001, Internet, <https://www.stlouisfed.org/publications/regional-economist/january-2001/rising-oil-prices-and-economic-turmoil-must-they-always-go-hand-in-hand>
- Krejčí, Oskar, *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha, 2010.
- Proroković, Dušan, „Geopolitičke determinante spoljnopolitičkog pozicioniranja Republike Srbije na početku XXI veka“, *Međunarodni problemi, Međunarodni problemi*, god. LXIX, br. 4/2017, 2017, str. 401-422.
- Proroković, Dušan, „Reaktualizacija koncepta Međumorja (Intermarijuma) i položaj Srbije“, u: Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), *Srbija i svet u 2017. godini*, Institut za međunarodnu i privredu, Beograd, 2018, str. 51-66.
- Strategic Plan, U.S. Department of Energy, Washington D.C., 2014.
- Taibbi, Matt, „Donald Trump Claims Authorship of Legendary Reagan Slogan; Has Never Heard of Google“, *Rolling Stone*, March 25, 2015, Internet, <https://www.rollingstone.com/politics/politics-news/donald-trump-claims-authorship-of-legendary-reagan-slogan-has-never-heard-of-google-193834/>
- United Nations Conference on Environment and Development, UN, New York, 1992, Internet, <http://www.un.org/geninfo/bp/intro.html>
- Williamson, Richard, „Clinton's Administration New Energy Policies“, *Tulsa Journal of Comparative and International Law*, Vol. 2, Issue 1, 1994, pp. 115-120.